

ANDRZEJ PIOTR WIATRAK
*Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
w Brwinowie*

ZADANIA DORADZTWA W PROCESIE PRYWATYZACJI ROLNICTWA PAŃSTWOWEGO

Rolnictwo polskie jest zróżnicowane regionalnie, a w związku z tym i problemy do rozwiązania są różne w poszczególnych województwach. Jednym z tych problemów jest prywatyzacja rolnictwa państwowego, występującego głównie na ziemiach północnych i zachodnich. W wyniku tej prywatyzacji powinna ukształtować się racjonalna struktura rolnictwa, której powinno sprzyjać doradztwo rolnicze, włączając się w restrukturyzację gospodarstw państwowych. Zagadnienia te składają się na treść niniejszego artykułu⁽¹⁾. Określając zadania doradztwa w tym zakresie, należy zdać sobie sprawę, że na 1 doradcę, w województwach z przewagą gospodarstw państwowych, przypada około 100 gospodarstw indywidualnych, a w pozostałych województwach nawet powyżej 1000 gospodarstw.

1. Prywatyzacja w rolnictwie i jej zadania

Termin prywatyzacja może być stosowany w trojakim znaczeniu, a mianowicie⁽²⁾:

1. komercjalizacji, polegającej na zmianie systemu zarządzania przedsiębiorstwa państwowego w celu pełnego jego usamodzielnienia (np. przekształcenie w jednoosobową spółkę państwa),
2. przekształceń własnościowych, czyli przekazywanie przedsiębiorstw państwowych w ręce prywatne (prywatyzacja przedsiębiorstw, prywatyzacja własności),
3. rozwinięcia sektora prywatnego, tak aby uzyskał dominujący udział w gospodarce.

(1) Artykuł oparty jest na referacie wygłoszonym na seminarium pt. „Restrukturyzacja państwowych gospodarstw rolnych w świetle doświadczeń ogólnokrajowych”, zorganizowanego przez Sekcję Geografii Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w Koszalinie w dniach 16-17 września 1994 r.
(2) Z. Sadowski: Warianty prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych a proces przemian strukturalnych. „Ekonomista” 1992, nr 1.

W rolnictwie polskim, w którym podstawą rolnictwa są rodzinne gospodarstwa rolnicze, mamy do czynienia z dwoma pierwszymi drogami. Przekształcenia własnościowe gospodarstw państwowych w rolnictwie są częścią realizowanej polityki społeczno-gospodarczej państwa i dostosowania systemu gospodarowania do gospodarki rynkowej. Dostosowania te określają dwa akty prawne:

1. *Ustawa o prywatyzacji przedsiębiorstw* z 13 lipca 1990 roku, w której przewidziano zmianę formy własności przedsiębiorstwa w dwóch formach:

- *droga kapitałowa* zakładająca przekształcenie przedsiębiorstwa państwowego w spółkę Skarbu Państwa, a następnie sprzedaż akcji lub udziałów,
- *droga likwidacyjna* polegająca na zlikwidowaniu przedsiębiorstwa państwowego, a następnie sprzedaży lub wydzierżawieniu mienia (w części lub w całości).

2. *Ustawa o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw* z 19 października 1991 roku, w wyniku której powołano Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa, odpowiedzialną za przekształcenia własnościowe w rolnictwie państwowym i zagospodarowanie gruntów rolnych, których właścicielem jest państwo. Do głównych zadań realizowanych przez Agencję należy zaliczyć w szczególności⁽³⁾:

- tworzenie warunków sprzyjających racjonalnemu wykorzystaniu potencjału produkcyjnego zasobu Skarbu Państwa,
- restrukturyzację oraz prywatyzację mienia Skarbu Państwa użytkowanego na cele rolnicze,
- obrót nieruchomościami i innymi składnikami majątku Skarbu Państwa przeznaczonymi na cele rolne,
- administrowanie zasobami majątkowymi Skarbu Państwa przeznaczonymi na cele rolne,
- tworzenie gospodarstw rolnych, a zwłaszcza powiększanie już istniejących gospodarstw rodzinnych,

(3) J. Pyrgies: Kierunki i efekty prywatyzacji PGR (w:) „Problemy integracji polskiego rolnictwa z Unią Europejską”. Wyd. Fundacja *Rozwój SGGW*, Warszawa 1994, s. 180 i A. Tański: Doświadczenia Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w prywatyzacji gospodarstw państwowych, Warszawa 1994 s. 2 (maszynopis referatu na konferencję IERiGŻ pt. „Stan i perspektywy rozwoju polskiego rolnictwa”).

- tworzenie prac urzędzeniowo-rolnych na gruntach Skarbu Państwa oraz popierania organizowania na nich prywatnych gospodarstw rolnych,
- zabezpieczenie majątku Skarbu Państwa,
- tworzenie miejsc pracy w związku z restrukturyzacją państwowej gospodarki rolnej.

2. Rozdysponowanie ziemi z Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa

Do końca lipca 1994 roku Agencja przejęła 1 647 przedsiębiorstw państwowych o powierzchni 3 683,0 tys. ha oraz 367, 9 tys. ha gruntów Państwowego Funduszu Ziemi i 34,9 tys. ha gruntów państwowych z innych tytułów. W sumie areal przejętych gruntów wyniósł 4 085,8 tys. ha, które zagospodarowano w następujący sposób⁽⁴⁾:

	tys. ha	%
– tymczasowy zarząd	2 022,2	49,5
– sprzedaż	96,1	2,3
– dzierżawa	1 625,5	39,8
– administrowanie	221,4	5,4
– inne	120,6	3,0

Dotychczasowe doświadczenia prywatyzacyjne w rolnictwie wskazują na trudności w pełnym zagospodarowaniu ziemi. Wynika to przede wszystkim z braku funduszy potrzebnych na zakup ziemi i niezbędnego majątku, jak i z braku kredytów potrzebnych na te cele. W efekcie Agencja sprzedała tylko 2,3% przejętych gruntów, przy czym przede wszystkim były to grunty niezabudowane i nie przekraczające 20 ha powierzchni. Przeciętnie jedna transakcja dotyczyła obszaru 7 ha, przy czym średnia powierzchnia sprzedanej nieruchomości do 100 ha wynosiła 3,8 ha, powyżej 100 ha - 312 ha⁽⁵⁾. W części przypadków sprzedaż nieruchomości powyżej 100 ha była wymuszona, gdyż realizowana była w formie rekompensaty za zadłużenie.

Głównym sposobem zagospodarowania gruntów przez Agencję stała się dzierżawa (około 40%), która w krajach Europy Zachodniej jest podstawowym sposobem powiększania gospodarstw i ich przemian strukturalnych. Może ona pełnić taką samą rolę w warunkach polskich, jeśli będzie to długotrwała dzierżawa i zapewniona będzie jej trwałość. Obecnie zawierana jest na 10 lat, z możli-

(4) Cele, zasady oraz przebieg restrukturyzacji i prywatyzacji rolnictwa państwowego w Polsce. AWRSP, Warszawa 1994, s. 2 - 6 oraz obliczenia własne.

(5) J. Pyrgies: Kierunki i efekty prywatyzacji..., j.w., s. 187.

wością przedłużenia o dalsze 20 lat. W wyjątkowych przypadkach zasoby ziemi Agencji, gdy nie ma możliwości ich sprzedaży lub dzierżawy, oddawana jest w administrowanie. Wszystko to odbywa się w drodze przetargu. Z prezentowanych danych wynika, że dla połowy przejętej ziemi - będącej obecnie w tymczasowym zarządzie - przygotowywany jest program restrukturyzacji dla jej ostatecznego zagospodarowania.

Gospodarstwa są kupowane lub dzierżawione przez osoby fizyczne lub spółki pracownicze. Zgodnie z obowiązującym prawem pierwszeństwo w zakupie tych gospodarstw mają spółki pracownicze, zorganizowane z pracowników restrukturyzowanego gospodarstwa.

Analizując kierunki i sposoby przekształceń gospodarstw państwowych uwzględnić należy, że powinny one wynikać z opracowanych oddolnie regionalnych planów aktywizacji obszarów wiejskich i brać pod uwagę ich wielofunkcyjne zagospodarowanie⁽⁶⁾. Wziąć należy pod uwagę w tym wypadku to, że gospodarstwa te posiadają - oprócz ziemi - bazę materialno-techniczną, która może być wykorzystana do rozwoju specjalistycznych usług produkcyjnych i socjalno-bytowych, przetwórstwa rolno-spożywczego, wytwarzania produktów pozarolniczych itp. Ponadto część ziemi - zgodnie z planem przestrzennego zagospodarowania - może być wykorzystana na cele nierolnicze lub na cele związane z produkcją rolniczą lub też ułatwiające jej zagospodarowanie.

3. Zadania doradztwa w restrukturyzacji gospodarstw państwowych w rolnictwie

Doradztwo rolnicze to świadoma, intelektualna, zorganizowana pomoc instytucji doradczej pozwalająca umotywować i przystosować swego klienta - rolnika lub członka jego rodziny (znajdującego się, bądź mogącego się znaleźć w określonej sytuacji problemowej) do działań sprzyjających skutecznemu zapobieganiu jego niepowodzeniom i rozwiązywaniu jego problemów.⁽⁷⁾ Tradycyjnie doradztwo udzielało porad z zakresu technologii produkcji, ale w warunkach określonego programu rozwoju rolnictwa regionu istnieje potrzeba poszerzenia zakresu jego oddziaływania. W tym wypadku związane jest to z opracowywaniem restrukturyzacji gospodarstw państwowych i wyboru sposobu zagospodarowania ziemi⁽⁸⁾. Doradztwo rolnicze powinno uczestniczyć w opracowaniu programów restrukturyzacji gospodarstw państwowych, sporządzaniu biznes planu itp. lub

(6) W. Dzun: Dostosowanie się państwowych gospodarstw rolnych do warunków gospodarki rynkowej, „Wieś i Rolnictwo” 1993, nr 2, s. 77.

(7) W. Kujawiński: Doradztwo rolnicze - inspiracja i pomoc w osiąganiu nowych poziomów życia ludności rolniczej, „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 1994, nr 1, s. 9 i następne.

(8) R. Kobyliński, T. Szczygieł, Z. Woźny: Doradztwo rolnicze w procesie restrukturyzacji rolnictwa na Pomorzu Zachodnim [w:] „Regionalne modelowanie doradztwa i edukacji rolniczej”. ODR, Barzkowice 1993, s. 75 i następne.

też zgłaszać uwagi odnośnie tych zagadnień. Wynika to z tego, że doradcy pracując na określonym terenie, najlepiej znają uwarunkowania gospodarowania w rolnictwie oraz potrzeby rolnictwa i rolników. Znajomość tych zagadnień pozwala wybrać najlepszy sposób zagospodarowania ziemi oraz powiązać go z potrzebami rolnictwa określonego obszaru. Nie bez znaczenia jest również fakt, że doradcy są przygotowani do sporządzania planów zagospodarowania i reorganizacji gospodarstw oraz wykonują je dla potrzeb banków oraz Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa.

Przygotowanie planu restrukturyzacji gospodarstwa państwowego poprzedzać powinno określenie zapotrzebowania na ziemię ze strony zainteresowanych rolników w danej wsi lub we wsiach pobliskich. W tym celu doradcy powinni zebrać opinię od rolników, organizując zebranie wśród zainteresowanych rolników itp. Ważne jest tutaj zagospodarowanie - oprócz zwartych obszarów ziemi - również rozproszonych kawałków, leżących na obrzeżu gospodarstwa restrukturyzowanego lub też położonych poza nim (samodzielnych, o niewielkiej powierzchni).

4. Zadania doradztwa w nowo powstałych gospodarstwach rolniczych

W gospodarstwach nowo utworzonych cele, które mają do zrealizowania doradcy są rozszerzone w stosunku do rolniczych gospodarstwach rodzinnych już istniejących. Wynika to z tego, że gospodarstwa nowo powstające są na ogół obszarowo większe, w których inna jest organizacja produkcji i jej struktura oraz urządzenie gospodarstwa. Ponadto gospodarstwa te często potrzebują opieki i doradztwa w okresie urządzania gospodarstwa i podejmowania decyzji odnośnie kierunków produkcji oraz stopnia jej intensywności.

Podstawą pracy doradztwa w odniesieniu do gospodarstw istniejących i gospodarstw nowo utworzonych są realizowana polityka rolna, sytuacja na rynku produktów żywnościowych oraz możliwości zagospodarowania produktów rolniczych. Czynniki te w dużym stopniu określają stopień opłacalności produkcji rolniczej, jej konkurencyjność oraz wielkość uzyskiwanych dochodów rolniczych. W obecnych warunkach podstawowy zakres pracy doradztwa rolniczego powinien się skupić na następującej problematyce:

- stworzeniu systemu informacji wewnętrznej w gospodarstwie, pozwalającemu śledzić przebieg procesów produkcyjnych, ich ocenę oraz umożliwiającemu podejmowanie decyzji odnośnie poziomu i struktury produkcji,
- pomocy w poprawie jakości produktów rolniczych, łącznie z kształtowaniem umiejętności produkcji metodami zintegrowanymi i ekologicznymi,

- dostarczaniu użytecznych informacji o funkcjonowaniu rynku zaopatrzenia i zbytu,
- wynajdywaniu luk na rynku (doradztwie odcinkowym),
- zwiększeniu konkurencyjności produktów rolnych,
- doradztwie ekonomicznym (bankowym, finansowym, marketingowym itp.),
- pomocy w organizowaniu zespołowych form działalności gospodarczej (spółdzielni, spółek, zespołów itp.), umożliwiającących zwiększenie efektywności produkcji,
- pomocy w organizowaniu giełd rolnych oraz innych instytucji umożliwiających zagospodarowanie produktów rolniczych,
- rozwijaniu przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, np. rekreacji, turystyki rolniczej, handlu, usług, przetwórstwa, rzemiosła, małego biznesu, itp.,
- rozwijaniu obszarów wiejskich i aktywizacji ludności wiejskiej,
- ochrony środowiska przyrodniczego,
- doskonaleniu wiedzy i umiejętności rolników, a zwłaszcza w wymienionych obszarach pracy doradczej itp.

Są to podstawowe zadania, które powinno spełniać doradztwo rolnicze zarówno w odniesieniu do funkcjonujących już gospodarstw, jak i nowo powstałych. Z kolei w wypadku gospodarstw nowo utworzonych zakres zadań doradztwa ulega zwiększeniu o zagadnienia:

- organizacji i urządzania gospodarstwa,
- elementów prawa w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej, dzierżawy, pracy itp.,
- specjalistycznego doradztwa technologicznego.

Wszystkie wymienione obszary pracy doradczej są ważne dla prawidłowego zagospodarowania gruntów rolnych, zagospodarowania umożliwiającego racjonalne gospodarowanie oraz zlikwidowanie sytuacji konfliktowych ze strony Agencji, samorządów, ludności dotychczas pracującej w restrukturyzowanym przedsiębiorstwie itp. Racjonalne gospodarowanie zależy od wielu czynników, w tym i od wiedzy, jaką posiada użytkownik gospodarstwa na temat jego organizacji, stosowanych technologii, uwarunkowań rynkowych produkcji, zagadnień prawnych itp.

W obecnych warunkach, gdy na gruntach państwowych powstają duże gospodarstwa rolne, nie wszyscy ich użytkownicy posiadają dostateczną wiedzę, w jaki sposób efektywnie zorganizować produkcję. W związku z tym istnieje potrzeba doradztwa technologiczno-ekonomicznego, doradztwa specjalistyczne-

go wymagającego znajomości technologii produkcji z uwzględnieniem jej ekonomicznych aspektów⁽⁹⁾. Obecnie nie wszyscy doradcy są przygotowani do udzielania takiego rodzaju porad, a liczba osób szukająca takich porad będzie przecież wzrastała. Nakłada to na doradztwo potrzebę przygotowania odpowiednich kadr, co powinna odbywać się głównie poprzez szkolenia doradców i przygotowania odpowiednich materiałów. Szkoleniem i przygotowaniem materiałów powinni się zająć głównie pracownicy nauki, którzy za pośrednictwem doradców szybciej mogliby wdrażać wyniki badań do praktyki. Ponadto należałoby wykorzystać specjalistów-praktyków z danej dziedziny.

Osobną sprawą jest doradztwo prawne, które również nie jest mocną stroną ośrodków doradztwa rolniczego. Można rozwijać to doradztwo, zatrudniając w ODR specjalistów z tej dziedziny lub szkółąc dotychczasowych doradców, albo też korzystać z usług doradztwa płatnego. Wydaje mi się, że w tym wypadku dla podstawowych spraw można korzystać z doradztwa publicznego, ale dla specjalistycznych - z doradztwa prywatnego.

5. Doradztwo i szkolenia dla pracowników Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa

Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa zatrudnia różnorodną kadrę, która w przeszłości nie zawsze była związana z państwowymi gospodarstwami rolnymi. Ponadto kadra ta - pracując w innym systemie gospodarowania - nie ma dostatecznych doświadczeń w zakresie restrukturyzacji gospodarstw, postępowania w przypadku ich zadłużenia itp. Utrudnia to pracę, a w efekcie opóźnia przeprowadzenie restrukturyzacji i prywatyzacji gospodarstw. W związku z tym istnieje konieczność dokształcania tych pracowników w celu aktualizacji i poszerzaniu ich wiedzy. Dokształcanie to powinno dotyczyć przede wszystkim następujących obszarów⁽¹⁰⁾:

- przejmowania i zagospodarowania gruntów rolnych i pozostałego mienia,
- restrukturyzacji zadłużenia gospodarstw rolnych przejmowanych i przejętych przez Agencję,
- kredytowania tych gospodarstw,
- rachunkowości i księgowości gospodarstw Agencji,

(9) E. Matuszak: Współpraca nauki z doradztwem [w:] „Metodyka wdrożeń osiągnięć nauk rolniczych i efektywność ich zastosowania w gospodarce”. Instytut Ziemiaka, Bonin 1994. s. 86.

(10) Raport z działalności Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w 1993 r. AWRSP, Warszawa 1994, s. 37-38.

- metodyki oceny działalności gospodarstw rolnych Skarbu Państwa,
- przygotowania kadry do zarządzania jednoosobowymi spółkami Agencji,
- przygotowania kandydatów na członków rad nadzorczych,
- wykładni prawa w zakresie przedstawionych obszarów szkoleń.

Przedstawiona tematyka szkoleń jest szeroka i wymaga specjalistycznego podejścia do poszczególnych zagadnień. Doradztwo rolnicze - w obecnym kształcie - tylko w części może uczestniczyć w szkoleniu kadry Agencji, jak np. w szkoleniach dotyczących restrukturyzacji gospodarstw, zagospodarowania gruntów rolnych, metodyki oceny działalności gospodarstw. W większości zagadnień kadra ta powinna korzystać z doradztwa specjalistycznego świadczonego poprzez firmy konsultingowe lub też z pomocy ludzi nauki. Dobrze byłoby, aby w części tych szkoleń wspólnie uczestniczyły zarówno osoby pracujące w doradztwie, jak i pracownicy Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa. Wspólne szkolenia, połączone z rozeznaniem rynku i gospodarki rolnej danego regionu przez doradców, umożliwiłyby szybsze zagospodarowanie gruntów Agencji oraz sprzyjałyby wzrostowi efektywności produkcji w tych gospodarstwach.